

NAGY KÁROLY ÉS A FRANK MISSZIÓ AZ AVAROK ÉS A SZLÁVOK KÖZÖTT PANNÓNIÁBAN

Rastislav Kožiak

Szászország hosszú ideig tartó elfoglalása után, és ellenkezőleg, a Bajorországgal folytatott meglepően rövid háborúban, amely Einhard szerint olyan gyorsan kezdődött, mint ahogyan (Bajorország) hozzácsatolásával végződött 788-ban, a frank birodalom határa keleten drámaian közeledett az avarokhoz. Károly hűséges életrajzírója a Tassilo iránti királyi haragot egy nem mindennapi koalícióval kapcsolta össze, amelyet a bajor fejedelem, példamutató keresztény, aki előbb a hazai klérussal és a pápasággal kiépített jó kapcsolataira támaszkodott, kötött a pogány avarokkal a frankok ellen. Legalábbis ilyen szövetséget akart látni és kifelé mutatni a hivatalos birodalmi retorika, bár éppen a pogányokkal való álnok szövetség lett az egyik fő indoka annak, hogy Tassilot megfosztották vajdai tisztségétől és kolostorba zárták.¹ Még ugyanebben az évben az avarok, mint a bajor vajda szövetségesei, betörték Bajorországba és Friaulba, és bár vereséget szenvedtek, sikertelen hadjáratuk csak a frankokkal vívott nyolcéves háború (788–796) kezdetét jelentette, amely a század végéig a kaganátus összeomlásával és a krisztianizációval fejeződött be.²

A háborúnak a legnagyobbnak kellett volna lennie a frank hadjáratok között, és jogosnak mindazokért a sérelmekért és rablásokért, amelyeket az avarok a

---

¹ EINHARDUS: *Vita Caroli Magni*, 11. Ed. P. Daniš. Praha, 1999, s. 85; CHÉLINI, J.: *L'aube du Moyen Age : Naissance de la chrétienté occidentale*. Paris, 1991, s. 62–66, 71–72. Tassilo leváltásának és kolostorba internálásának propagandisztikus bemutatását a frank krónikáirodalomban fejtegeti HÄGERMANN, D.: *Karel Veliký : Vládce Západu*. Praha, 2002, s. 216–235.

² A történészek frank–avar háború tartamára vonatkozó nézetei különbözőek. Hajlunk arra a nézetre, amelyik a háború végét 796-ra teszi, amikor a 795-ös és 796-os sikeres hadjáratok után, amelyek az avar hringus meghódításával fejeződtek be, a királyi udvar hozzáfogott az elfoglalt avar kaganátus területének egyházi–közigazgatási felosztásához. A frank–avar kapcsolatok ezt követő fejlődése ugyan különböző intenzitású kölcsönös háborús konfliktusokkal volt megjelölve, ezek azonban inkább az individuális találkozások jellegét ölthették az avar erők maradékaival. POHL, W.: *Die Awaren : Ein Steppenvolk in Mitteleuropa 567–822 n. Chr.* München, 1988, s. 312–323.; SZÁDECKY–KARDOSS, S.: *Histoire des Avars et leur héritage en Europe*. In: *Les Hongrois et l'Europe : Conquête et intégration*. Ed. S. Csernus, K. Korompay. Paris; Szeged, 1999, s. 163–169; POLEK, K.: *Wojna awarska Karola Wielkiego i jej wpływ na stosunki polityczne, etniczne i kulturowe w strefie śródkowego Dunaju w końcu VIII i na początku IX wieku*. In: *Acta Universitatis Wratislaviensis, Historia*, 152, 2001, s. 131–141; TRĚŠTÍK, D.: *Vznik Velké Moravy*. Praha, 2001, s. 53–70; STEINHÜBEL, J.: *Kaganát a tudunát*. In: *Studia historica Tynnaviensia*, III, 2003, s. 15–30.

Pannóniában élő népeken követtek el.³ A hadsereg átkelését a pogány határon 791-ben, az első hadjárat alatt, egy háromnapos vallási szertartás követte, nyilvános imádságokkal és böjtökkel, hogy a szerencsés és sikeres eredményhez megszerezzék az isteni támogatást.⁴ Az avarok elleni háború így a kezdetektől a szent vagy missziós háború jellegét öltötte, amelyben egyetértenek a Karoling forrásszövegek. Bennük az ördögökkel közösülő pogány avarok képe,⁵ akik elviselhetetlen erőszakot követnek el a szent egyházon és a keresztény embereken,⁶ konfrontálódott a frank uralkodó képével, a keresztény úréval, aki isteni segítséggel győzedelmeskedett a pogány népek felett.⁷ A keresztény uralkodó örök ideálja, aki kiszabadítja a pogány népeket az istentelenség hibájából és őket az „igaz” útra vezeti, a közönség szemében legitímálta a frank uralkodó hódító politikáját. A katonai hódításra és később az avarok frank birodalomba történő betagozására irányuló hadjáratok a Karoling-kor ideológiájában egyúttal a meghódított területek keresztény hitre térítését is jelentették.

Hogy milyen szerepet játszott a frank elképzelések megváltozása a politikai jövőről és a kapcsolatok rendezéséről a meghódított avar kaganátus területén, azt legjobban az avar tudun látogatása tükrözi Nagy Károlynál 795-ben. A magasrangú avar tisztviselő megérkezése Aachenbe azzal a polgárháborúval függhetett össze, amely a kaganátusban robbant ki, és amelynek az áldozataivá vált a kagán és a jugur. A frank krónikák tanúsága szerint a tudunnak be kellett „hódolnia egész népével és egész országával a királynak és a rendelete szerint fel kellett venni a keresztény hitet”. A hazafelé vivő úton még megajándékozták őt.⁸ Az események menete valószínűleg hasonló volt, mint Widukind szász vezér esetében, aki néhány évvel korábban ugyanígy vette fel a keresztiséget az aacheni palotában. A keresztelő medencéből a király vette ki, aki a keresztapjává vált, és a frissen megkereszteltet végül sok ajándékkal tisztelték meg.⁹ Widukind, illetve

³ Vita Caroli Magni, 13, s. 86.

⁴ Az esemény a hagyományos bajor–avar határt jelentő Enns folyón történő átkelés előtt játszódott le. *Annales regni Francorum*, a. 791. In: *Magnae Moravia fontes historici* (a továbbiakban MMFH). Tomus I. Ed. D. Bartoňková et al. Brno, 1966, s. 38. A részletesebb eseményt a háború vallási fontosságú összefüggésében dolgozza fel McCORMICK, M.: *The liturgy of war in the early Middle Ages: crisis, litanies and the carolingian monarchy*. In: *Viator*, 15, 1984, s. 8–10.

⁵ *Carmen de Pippini regis victoria Avarica a. 796* (d’alej *Carmen de Pippini*), 2–3. In: MMFH, Tomus II. Ed. D. Bartoňková et al. Brno, 1967, s. 13.

⁶ *Annales regni Francorum*, a. 791. In: *Pramene k dejinám Vel’kej Moravy*. Ed. P. Ratkoš. Bratislava, 1968, s. 66.

⁷ *Carmen de Pippini*, 4, 5, 13, 15, s. 14–15.

⁸ *Annales regni Francorum*, a. 795, 796. In: MMFH, I, s. 40–41. Az esemény visszhangja fennmaradt a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*-ban is (a továbbiakban *Conversio*), 6. In: MMFH, Tomus III. Ed. D. Bartoňková et al. Brno, 1969, s. 303–304.

⁹ ANGENENDT, A.: *Le parrainage dans le haut Moyen Age : Du rituel liturgique au cérémonial politique*. In: *Clovis – histoire et mémoire I. : Le baptême de Clovis, l’événement*. Ed. M. Rouche. Paris, 1997, s. 250.

a tudun megkeresztelésének politikai jelentősége nyilvánvaló, a vallási rituálé mindkét esetben a politikaival keveredik. A királynak való alárendelést a kereszttség pecsételte meg, amellyel az újonnan keresztelt politikai és szellemi, rokoni kapcsolatot kötött saját keresztapjával, és egyúttal szuzerénjével (hűbérurával).¹⁰

A válsággal sújtott kaganátus zilált viszonyaiban, amelyet valószínűleg az új kagan kijelölése sem oldott meg, a tudun a saját legközelebbi politikai jövőjét és hatalmi státusának megőrzését a frank királynak való alávetésben látta.¹¹ Egyidejűleg a változó hatalmi-politikai viszonyok között Pannóniában előléptek más magas rangú avar tisztviselők is, a forrásokban kettőről találunk említést.¹² Az első Theodor kapkan volt, aki 805-ben a császártól kért segítséget a szlávok ellen, akik „gyötrik az ő népét” és elveszik eredeti lakóhelyüket. A császár előtt már mint keresztény lépett fel, amiről keresztény neve tanúskodik.¹³ A kereszt-

¹⁰ A politikai gyakorlatban Nyugaton és Keleten a korai középkorban találkozunk a komaság felhasználásának intézményével, amikor a keresztény uralkodó keresztelési patrónusává és keresztapjává válik a pogány szuverénnek, mi által közöttük mintegy rokoni kapcsolat keletkezik. Az egész aktus politikai háttere szemmel látható, és a szövetségi kapcsolatok megerősítését szolgálja a volt ellenségek között. A szövetség vallási rituáléval történő megszentelése ki szokott egészülni más eszközökkel is, pl. a keresztény uralkodó lányával történő házasságkötéssel, a politikai hatalom szimbólumaiba való beavatással, megtisztelő politikai titulusok adományozásával. A komaság a Meroving, az angolszász és a Karoling királyok politikai eszköztárához tartozott, akár csak a bizánci császárokéhoz is, de a felhasználása, akár átalakított formában is, szélesen érvényesülhetett. ANGENENDT, A.: La parrainage dans ..., s. 247–252. A komaság intézményéről a bizánci diplomáciai praxisban ŠEVČENKO, I.: Misje religijne z perspektywy Bizancjum. In: Chrześcijaństwo Rusi Kijowskiej, Białorusi, Ukrainy i Rosji (X–XVII wiek). Ed. J. Kłoczowski. Kraków, 1997, s. 42–43. A kereszteléssel az újkeresztény a keresztény uralkodók új családjának tagjává vált, élén a bizánci császárral. Ez a „családi érzés” és a belőle eredő kötelezettség azonban nemcsak a keresztény uralkodó császárhoz való viszonyára vonatkozhatott, hanem a többi keresztény uralkodó iránti (viszonyára is), ennek a nagy lelki családnak a tagjaként.

¹¹ Annales regni Francorum, a. 796, s. 41; SZÁDECKY–KARDOSS, S.: Histoire des Avars ..., s. 166; POLEK, K.: Wojna awarska ..., s. 136.

¹² A frank krónikák említést tesznek még (a forrásokban Zodánként említett) tudunról, Pannónia uralkodójáról, aki 803-ban a szlávjaival és avarjaival együtt behódolt Nagy Károlynak a székhelyén, Regensburgban. Valószínűleg arról a bizonyos tudunról volt szó 795-ből, vagy az ő esetleges örököséről, aki a hatalomra kerülés után ezzel az aktussal demonstrálta a frank fennhatóság elismerésének kontinuitását. A források ugyan semmit nem szólnak az ő esetleges megkeresztelkedéséről, de a meghonosodott Karoling gyakorlat összefüggésében, mint ami a tudun és további két avar főtisztviselő esetében is volt 795-ben, akiktől a későbbiekben irunk a szövegben, jogosult az ilyen feltételezés. Annales regni Francorum, a. 803, s. 42; Annales Mettenses priores, a. 803, s. 55. A forrás kiadója szerint Zodan nem egy név, hanem a tuduni méltóság eltorzított megnevezése (MMFH, I, s. 42, 2. megj. a 803. évhez). A tudun identifikációjával, és szláv és avar kíséretével vesd össze TŘEŠTÍK, D.: Vznik Velké Moravy, s. 67–68 a STEINHÜBEL, J.: Kaganát a tudunát, s. 26.

¹³ Annales regni Francorum, a. 805, s. 42–43; Annales Mettenses priores, a. 805, s. 55; Annales Maximiniani, a. 805. In: MMFH, I, s. 63.

séget ezért korábban kellett felvennie, ennek a lépésnek, amely összekapcsolódott a frank fennhatóság elismerésével, a háborús konfliktus alatt és közvetlenül után, több oka is volt. A másik ismét a kagán volt, aki felvette a keresztséget és ezzel együtt az Ábrahám keresztény nevet 805-ben valahol a Fischa folyónál. Még ez előtt azonban a császárhoz követséget küldött, amelyben kívánta „a maga számára a megszokott tiszteletet, amilyennel a kagán a hunok között egykor rendelkezett”. Nagy Károly a kéréseinek eleget tett és „elrendelte, hogy a kagán a régi szokás szerint független hatalommal bírjon az egész királyság felett”.¹⁴ És ebben az esetben elsődlegesnek hangzanak a kagán megtérésének politikai összefüggései, annál inkább, mivel ez azokban az időkben történt, amikor Pannónia legalább már néhány év óta formálisan a frankok fennhatósága alatt volt.

A három avar uralkodó hasonló sorsa a frankok tíz éves beavatkozása folyamán Pannóniában jelzi, hogy milyen elvek szerint tervezték a frankok szervezni a politikai és a társadalmi kapcsolatokat a meghódított területeken. Az avarok leigázása és megtérése a frank politikai szótárban ugyanazt, illetve az „új rend” két elválaszthatatlan aspektusát jelentette, amelynek az egész keleti régióban uralkodnia kellett. A frank sikerek mércéje kétoldalú volt – politikai és lelki, és az avar elit útja szociális státusa megtartásához az új világi hatalom és az új keresztény Isten iránti lojalitás deklarálásán keresztül vezetett.¹⁵

Az avar főtisztviselők forrásokban megjelenő képe, akik Nagy Károly udvarába követségeket küldenek, egyezkednek vele, behódolnak neki, felveszik a keresztséget és megerősítik (összes tradicionális avar – megj.) hatalmi méltóságukat vagy az általuk lakott területeket, jelzi, hogy a frankok az elfoglalt területeken az avar hatalmi struktúra megőrzését tervezték, és ennek segítségével akarták az egészet hatalmukban tartani.¹⁶ Még az avar–szláv konfliktusok idején, amelyek a 9. század elején intenzívebbé váltak, az avar vereség és hegemonia felbomlásának logikus következményeként, Nagy Károly rendezett hatalmi viszonyokkal számolt az avar elit segítségével és javára, amelyet minden lehető

¹⁴ *Annales regni Francorum*, a. 805, s. 43; *Annales Mettenses priores*, a. 805, s. 55; *Annales Maximiniani*, a. 805, s. 64.

¹⁵ REIMITZ, H.: Conversion and control : The establishment of liturgical frontiers in Carolingian Pannonia. In: *The transformation of frontiers: from late antiquity to the Carolingians*. Ed. W. Pohl. Leiden; Köln, 2001, s. 189–191.

¹⁶ Példák fűződnek a magasrangú avar tisztviselők alkujához 795-ből (mindenekelőtt követség küldése, azután a tudun vazallusi esküje és keresztelése), 796-ból (a kagán, a tarkanok és a kagán felesége, a „katun” vazallusi esküje az avar hringus elfoglalása után), 803-ból (a pannóniai tudun és avar, és szláv kíséretének vazallusi esküje), 805-ből (új lakóterület kiosztása Theodor kapkan népének Carnuntum és Savaria között; követség küldése, a kagani méltóság elismerése, Ábrahám kagán vazallusi esküje és megkeresztelése) és 811-ből (magasrangú avar tisztviselők alkuját Aachenban), vagy közvetlenül, vagy követek útján Nagy Károllyal. Az irodalmat a 795-ös, 803-as, 805-ös évhez lásd a. 8., 12–14. megjegyzésben; a 796-os évhez Carmen de Pippini, s. 14, 15; a 811-es évhez lásd a 18–19. megjegyzésben. TRÉŠTÍK, D.: *Vznik Velké Moravy*, s. 68–70, 86.

módon támogatott. Ennek bizonyítéka lehetett egyetértése Ábrahám kagán kívánságával, aki 805-ben a régi kagáni méltóság megújítására pályázott, és az avarok egyesítésére saját vezetése alatt.¹⁷ Az egyforma intenciókban megérthetjük a katonai hadjárat küldését Pannóniába 811-ben, valószínűleg a magányos avarok kívánságára, amely a szlávok avarellenes támadásával fejeződhetett be.¹⁸ A mi figyelmünket azonban valamiféle *canizauci*, valószínűleg Izsák kagán érkezése érdekli az aacheni udvarba 811-ben, a tudonnal és a szláv fejedelmekkel együtt, ahol tárgyalásokat folytathattak a béke megújításáról a pannóniai régióban. A jelenlegi kagán keresztény neve mintha csak megerősítene a frankbarát orientáltságú avar elit kontinuitását az áttérésben, amellyel, nem elképzelhetetlenül, összekapcsolódott az új társadalmi és politikai státuszuk.¹⁹

Az avarok elleni frank hadjáratok diadalmas képével összefüggésben, amint azt a különféle Karoling források mutatják, felvetődik a kérdés, hogy a Karoling udvar elképzelései a frank hatalom megeremtéséről az avar birodalomban, mennyire feleltek meg a politikai realitásoknak Pannóniában. A terület, amely a háború után a frankok kezére jutott, a terjedelmét tekintve igen nagy volt: egyik oldalon a longobárd határral, a másikon ismét a Közép-Dunával határolt. Ráadásul az avar kaganátus soketnikumú alakulat volt, élén egy uralkodó etnikummal, az avarral, és a szláv etnikumok egész sorával, amelyek kölcsönösen különböztek az avaroktól való függésük mértékében, miközben érvényben volt, hogy a periféria felé az önállóságuk mértéke növekedett. Mellettük más etnikai csoportokkal szintén számolhatunk, amelyeket bolgárok, gepidák alkottak, és különemű germán szubsztrátumok maradványai, mint a romanizált lakosság is. Az egész régió multikulturális jellege ezért könnyen a frank birodalomba történő problémamentes betagozás komoly akadályává válhatott,²⁰ amellyel Károly ud-

¹⁷ Mint a 14. megj.

¹⁸ *Annales regni Francorum*, a. 811, s. 44; *Annales Maximiniani*, a. 811, s. 64.

¹⁹ „[...] fuerunt etiam Aquis adventum eius expectantes, qui de Pannonia venerunt, *canizauci* princeps Avarum et tudun et alii primores ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium [...]” *Annales regni Francorum*, a. 811, s. 44; „[...] venerunt et de Pannonia *Canizauci* princeps Avarorum et Tudun et alii priores ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium.” *Annales Maximiniani*, a. 811, s. 64. A *Canizauci*-t a történészek leggyakrabban úgy szokták interpretálni, mint a *can* kagán titulus összekapcsolását az *Izau*, *Jezau*, *Izaka*, *Izák* eltorzított személynévvel. Lásd a kiadók megjegyzését a MMFH-ben, I, s. 44, pozn. 8.; Pramene k dejinám ..., s. 70, pozn. 10a; STEINHÜBEL, J.: Kaganát a tudunát, s. 29. D. Třeštík ezt az interpretációt elveti és a *canizauci* megjelölést úgy javasolja magyarázni, mint *kam* – *sámán* és *savčy* – *követ*, *közvetítő*, ami azt jelenthetné, hogy avar követről volt szó, aki a sámán szakrális autoritásával is bírt. TŘEŠTÍK, D.: Vznik Velké Moravy, s. 86. W. Pohl szerint a megjelölés csak *honor antiquus*-ként szolgált a kagán számára 805-től. Hasonló titulust használt a hatalmas és sikeres bolgár kán, és az ő utánzása az avar kagán által segíthette presztizsének és fennhatóságának a megújítását az összes avar felett, és ezzel a megkülönböztetést is a többi avar és szláv *primores* és *duces*-től. POHL, W.: Die Awaren, s. 304–305.

²⁰ A pannóniai terület avar és szláv települését a frank–avar háborúk idején a *Conversio* is megkülönbözteti, 6, s. 304. BRATOŽ, R.: La cristianizzazione degli Slavi negli Atti del Convegno

varában számoltak is, legalábbis a nagy győzelmek eufórikus időszakában, 795-ben és 796-ban.²¹ Mintha erről tanúskodna a püspöki zsinat gyors összehívása már rögtön 796-ban, egyenesen a megvert avarok belső területén, valahol „a Duna partján”, amelynek elő kellett készítenie keresztény hitre térítésük programját. Valóban szimbolikusan hangzik, hogy a Karoling elit egyik első, ha nem egyáltalán az első gyűlése a meghódított területen, amelynek döntenie kellett a frank hatalom megszervezéséről, és tehát az „új rend” bevezetéséről, a püspöki zsinat volt. Úgy látszik, hogy az elsődleges elv, amellyel eljuthattak az egész terület egyesítéséhez, a vallási határok egysége volt. Így az egyházi gyűlés korai összehívása, amelynek az Aváriába tervezett misszióval összefüggő kérdésekről kellett vitatkoznia, mutatja az elfoglalt területeken bevezetett politikai és vallási diszciplinák közötti bizonyos együttműködést.²² A zsinati tárgyalás tartalmát csak a jegyzőkönyvből ismerjük, amelyet Paulinus aquileiai pátriárka székhelyén írtak, valószínűleg rögtön a Pannóniából történő visszatérése után, mert az egyedüli kézirat a *dictatus Paulini patriarchae* alcímet viseli.²³ Éppen az akvileiai patriarchátus, a salzburgi püspökséggel együtt, vette át a fő kezdeményezést a keleti területek egyházi bekapcsolásában a Karoling birodalom politikai keretei közé. Ez következik Alkuinnak, Károly udvara fő teológusának gazdag levelezéséből,²⁴ aki a hadjárat folyamán és az avar misszió megvalósítása idején mindkét

---

„Ad ripas Danubii” e del Concilio di Cividale. In: XII Centenario del Concilio di Cividale (796–1996). Udine, 1998, s. 155. Az avar kaganátus etnikai struktúrájának fejlődését részletesen elemzi POHL, W.: *Die Awaren*, s. 225–236.

²¹ *Annales regni Francorum* (*Annales qui dicuntur Einhard*), a. 796, s. 39; *Annales regni Francorum* (*Annales Laurissenses maiores*), a. 796, s. 41; *Conversio*, 6, s. 303–304. Einhard leírja a mesés gazdagságot, amelyet a frankok zsákmányoltak és elszállítottak a megdöntött hringusból (királyságból – a fordító) 795-ben, ami csak megerősítette az avar vereség kivételességét. *Vita Caroli Magni*, 13, s. 86. Hasonló győzelmi retorika csendül fel a fentebb idézett frank krónikákból is.

²² REIMITZ, H.: *Conversion and control*, s. 190.

²³ A megőrzött feljegyzések specifikus formaalakjával összefüggésben Rajko Bratož szlovén kutató kifejezi kételyét, hogy egyáltalán a szó jó értelmében vett hivatalos egyházi zsinatról volt szó, és nem inkább az egyházi és világi elit nem formális találkozásáról vagy üléséről. BRATOŽ, R.: *La cristianizzazione degli Slavi ...*, s. 160. A pátriárkák feljegyzései a tárgyalásról publikálva vannak a *Conventus episcoporum ad ripas Danubii*-ban, a. 796 (továbbiakban *Conventus*). In: *Concilia aevi Karolini*. II./1. Ed. A. Werminghoff. Hannover; Leipzig, 1906, s. 172–176, n. 20; alcím *Dictatus Paulini patriarchae* na s. 173 (lemma in *Cod. Salisb.*); kivonatokat a zsinati jegyzőkönyvből publikál az MMFH kiadása is, Tomus IV. Ed. D. Bartoňková et al. Brno, 1971, s. 18–20.

²⁴ Alkuinhoz (730–804) lásd HEIL, W.: *Alkuin : Leben und Wirken*. In: *Lexikon des Mittelalters* (ďalej *LexMa*), 1. CD-ROM Ausgabe. b.m. : Verlag J. B. Metzler, 2000, s. 417–419. Alkuin levelezése, amely a pannóniai missziójához kötődik, oklevelek formájában részben össze van gyűjtve a MMFH-ben, III, s. 137–140; a latin kiadás része a *Patrologiae cursus completus*-nak, *Series latina*, Tomus 100 (ďalej *ALCUINUS*, Ep.), főleg Paulinus pátriárka, Arno salzburgi püspök, Meginfrid királyi komornyik, Pipin és Nagy Károly levelei.

metropolitával, az aquileiai pátriárkával, Paulinussal²⁵ és a salzburgi püspökkel, Arnóval,²⁶ ezeket az egyházmegyéket vezette. A választás Aquileia és Salzburg javára az avar–szláv világgal való közvetlen szomszédságukból következett.

A püspöki zsinat valamikor 796 nyarán jött létre, valószínűleg a kagán alávetése után,²⁷ vagy még azelőtt, hogy az itáliai király, Nagy Károly fia, az ekkor még csak tizenkilenc esztendő Pipin, az avar hringust (királyságot – a fordító) hadseregével elfoglalta.²⁸ Azaz a dunai zsinatról készített jegyzőkönyv rögtön a bevezetőben egy olyan ténykörülmenyt tartalmaz, mintha a kagán alávetése Pipin táborában történt volna annak folyamán.²⁹ A források szűkszavúsága azonban nem teszi lehetővé számunkra, hogy pontosan beazonosítsuk megtartásának a helyét, amit nagyon általánosan mint *ad ripas Danubii*-t jelöltek meg. A régebbi történetírás azt valamelyik bajor egyházi központban kereste, Regensburgot vagy Passaut latolgatta.³⁰ Jelenleg inkább az a nézet uralkodik, ami kétségsbe vonja a pontos lokalizáció lehetőségét, az elérhető források alapján csupán általánosan azonosítható a teljes tábori gyűlés megtartásának helye, amelyet valahol Pannóniában, „a fehérülő Dunánál” rendezett meg Pipin.³¹

A zsinati tárgyalás jegyzőkönyve úgyszintén nem tartalmaz semmiféle közelebbi adatot a jelenlévő egyházi és világi főméltóságokról sem. Határozottan csupán az említett aquileiai és a salzburgi egyház vezetőinek jelenlétét tudjuk

²⁵ Paulinushoz (750–802; mint akvileiai pátriárka II. Paulinus 750-től) lásd HÄRTEL, R.: Paulinus II. In: LexMa, 6, s. 1814–1815.

²⁶ Arnóhoz (kb. 740–821; mint salzburgi püspök 785-től, mint salzburgi érsek 798-tól) lásd KRÄMER, S.: Arn. In: LexMa, 1, s. 993–994.

²⁷ A kagán alávetéséről, valószínűleg harc nélkül, Pipin informál az első követsége során, amelyet Nagy Károlyhoz küldött. Annales regni Francorum, a. 796. In: MMFH, I, s. 41. Az eseményt leírja a Carmen de Pippini is, 8–12, s. 14–15.

²⁸ A hringus meghódításáról Pipin a második követsége során informál, amelyet Nagy Károlyhoz küldött. Annales regni Francorum, a. 796. In: MMFH, I, s. 41.

²⁹ „[...] *ferocium gentium mentes ad lenitatis mansuetudinem.*” Conventus, s. 172. WOLFRAM, H.: Salzburg, Bayern, Österreich : Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit. Wien; München, 1995, s. 286.

³⁰ CIBULKA, J.: Velkomoravský Kostel v Modré u Velehradu a začátky křesťanství na Moravě. Praha, 1958, s. 175.

³¹ „*Rex accintus Dei virtute Pippinus, rex catholicus, castra figit super flumen albidum Danubium, hostibus accingens totum undique prersidia.*” Carmen de Pippini, 5, s. 14. „[...] *quatenus Christianas exercituum legiones per dilectissimum Pippinum suum [...] supra ripas Histri Danubii adgregandas non retardaret, castra calcatius metatus in eodem loco isdem venerabilis Pippinus rex [...].*” Conventus, s. 173. WOLFRAM, H.: Salzburg, Bayern, ..., s. 286; KRAHWINKLER, H.: Friaul im Frühmittelalter. Wien–Köln–Weimar, 1992, s. 162., 254. jegyz. Pipin az avar birodalomba bajor–longobárd sereget vezetett, ami a katonai menet útvonalának bizonyos lehetőségét jelzi. Mielőtt kirabolta az avar *hringus*-t (*királyság*-ot – a fordító), az avarok egy részét a Tisza folyó mögé űzte, ezért a hringus helyét és magának Pipinnek a táborát a széles Tisza-menti régióban lokalizálhatjuk, vagyis valahol Közép-Magyarországon. BRATOŽ, R.: La cristianizzazione degli Slavi ..., s. 164.

bizonyítani, miközben Arno jelenlétére csak az Alkuinhoz írott levélből következtethetünk, amely szerint Arnonak el kellett kísérnie Pipint az avarellenes hadjáratára.³² Paulinus megjegyzése a meghívott résztvevőkről, *accersito quin etiam quorundam episcoporum reverendo collegio*,³³ bármennyire nem tartalmaz konkrétumot, felbátorít arra, hogy más bajorországi püspökök vagy az aquileiai patriarchátus részvételét is mérlegeljük, főleg azonban a passauai püspökét, Waltrichtét, akinek a Duna-menti egyházmegyéje úgyszintén közvetlenül szomszédos volt az avar birodalommal.³⁴

A világi főméltóságok közül nem lehet kihagyni a fiatal itáliai királyt, Pipint sem, aki Nagy Károly képviselőjében a zsinati gyűlést összehívta, és azon valószínűleg formálisan elnökölt is.³⁵ A dunai zsinat azonban az utolsó bizonyítéka maradt a salzburgi és az aquileiai egyházi képviselők hittérítői összhangjának a *ferocium gentes* által lakott keleti területeken, amennyiben a következő évek folyamán az evangelizációs küldetésről folyó közös disputájuk pótolta a törvényhozói tekintélyről és a missziós határokról folyó vitákat. Ezeket azután csak 811-ben oldotta meg Nagy Károly, amikor úgy döntött, hogy a „vizes” határ a két provincia között a Dráva folyó legyen.³⁶

Paradox módon az aquileiai–salzburgi kapcsolatok további fejlődésénél a jegyzőkönyv egyáltalán nem törődik a keleti területek törvénykezési elhatárolásának gyakorlati kérdéseivel. A figyelem középpontjában, a jegyzőkönyv vezetőjének tanúbizonyossága szerint is, a tárgyalás első helyén³⁷ kizárólagosan a kereszttség szentségére vonatkozó kérdések voltak. Meglepő az az aprólékosság, amellyel a zsinati gyűlés résztvevői a terminusok, az alakok, vagy a keresztelési rituálé szóformuláinak a helyességét elemezték, amelyekkel igazolást kerestek a kánoni szövegek és az apostoli tradíciók esetleges kivételeire. A Szentírással és az előző zsinati döntésekkel összhangban keresztelés csak évente kétszer, Húsvétkor (*Pascha*) és Pünkösdkor (*Pentecosten*) lehetett, a keresztelési formák helyes betartása esetén. Ennek elsősorban háromszoros vízbemérintésnek kellett lennie, amelyet a zsinat résztvevői a következőképpen indokoltak meg: „[...]”

³² ALCUINUS, Ep. 34, a. 796, Col. 0190C-...

³³ Conventus, s. 173.

³⁴ CIBULKA, J.: Velkomoravský kostel ..., s. 174; WAWRA, B.: Salzburg und Hamburg : Erzbistumsgründung und Missionspolitik in karolingischer Zeit. Berlin, 1991, s. 183. Passau részvételére az avar kaganátus keresztény hitre térítésében STEINHÜBEL, J. is: Velkomoravské územie v severovýchodnom Zadunajsku. Bratislava, 1995, s. 15–18.

³⁵ Conventus, s. 173. Lehetséges, hogy a fiatal korú király kedvéért a zsinaton Paulinus akvileiai pátriárkára hárult a döntő szó. BRATOŽ, R.: La cristianizzazione degli Slavi ..., s. 165. A pátriárka volt hierarchikusan a legmagasabb méltóság a zsinat egyházi résztvevői között.

³⁶ Diplomata, 4. In: MMFH, III, s. 19. KRAHWINKLER, H.: Friaul im Frühmittelalter, s. 166–168; HÄGERMANN, D.: Karel Veliký, s. 309–310; DOPSCH, H.: Salzburg als Missions- und Kirchenzentrum. In: Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und Karolingischer Epoche. T. II. Ed. R. Bratož. Ljubljana, 2000, s. 683–685.

³⁷ „[...] *requisitum est primum de sacro regenerationis lavacro* [...]”. Conventus, s. 173.

tertia elevatio ab unda tertiae diei gaudium dominicae resurrectionis demonstrat.”³⁸ Az apostoli és a kánoni hagyománnyal összhangban voltak érthető kivételek is, de csak a közelgő halál esetén, amikor a kereszteleési szertartást bármikor megtarthatták. Hasonló kivételeket jelentettek a háborúk, a fenyegető hajótörések vagy a fogság.³⁹

Viszonylag kiterjedt figyelmet szenteltek a pogányok hitoktatása jelentőségének még a keresztség felvétele előtt, mert *non qui baptizatus fuerit et crederit, sed qui crediderit et baptizatus fuerit, hic salvus erit*. A katekézis megvalósításának szükségességét a keresztség előtt Paulinus a nép durvaságával, balgaságával és műveletlenségével magyarázta, amelynek keresztény hitre térítettnek kell lennie (*gens bruta et irrationabilis vel certe idiotae et sine litteris, tardior atque laboriosa ad cognoscenda sacra mysteria*), tehát a zsidókkal és a római polgárokkal össze nem hasonlítható tulajdonságaik miatt.⁴⁰ Az oktatásnak kedvesnek, gondoskodónak és békésnek kell lennie, amely inkább az örök élet ígéretéről és az örök kárhozattól való félelemről tanúskodjon, mint az erőszaktól való félelemről. A keresztséget nem szabad felvenni kényszer hatása alatt vagy akarat ellenére, bíraskodnia kell a Szentlélek kegyelmének és a lélek megváltás utáni vágyódásának.⁴¹ Néhány kutató véleménye szerint az egyedüli pannóniai missziós működés jellege iránti kiemelt figyelmet tükrözte a klerikális körök vitája a szászok között végzett misszió erőszakos lefolyásáról és nem kielégítő eredményeiről a korábbi két évtized folyamán.⁴² Ez Alkuin Nagy Károlyhoz írott leve-

³⁸ Conventus, s. 173.

³⁹ Conventus, s. 173.

⁴⁰ Conventus, s. 174

⁴¹ „*Ipsa vero praedicantium doctrina non debet esse violenta humanoque pavenda timore, sed benigna, suadibilis et cum dulcedini inrorata, suadibilis nempe de praemio vitae aeternae, terribilis de inferni supplicio, non de gladii cruento mucrone, nec coacti aut inmiti trahantur ad baptismi lavacrum, sed quos Spiritus sancti gratia perfuderit et ex desiderio animae suae expetierint salutem.*” Conventus, s. 175.

⁴² SULLIVAN, R. E.: Carolingian missionary theories. In: *The Catholic Historical Review*, 42, 1956, 3, s. 280–281; CHÉLINI, J.: L’aube du Moyen Age, s. 65–66; REIMITZ, H.: Grenzen und Grenzüberschreitungen im Karolingischen Mitteleuropa. In: *Grenze und Differenz im Frühen Mittelalter*. Ed. W. Pohl, H. Reimitz. Wien, 2000, s. 158–159; WOOD, I.: *The missionary life : Saints and the evangelisation of Europe, 400–1050*. Harlow, 2001, s. 85–89. Egyházi körökben talán leginkább a *Capitulatio de partibus Saxoniae* határozatokra rezonáltak 782-ből, amelyek legalizálták a szászok erőszakos keresztény hitre térítését. A *Capitulatio* szerint lehetséges volt bármilyen erőszak a misszionáriusok és az egyház részéről, mint a pogány praktikák realizálása is (áldozás, a keresztény böjti napok nem respektálása, halottak égetése, pogány istenek tisztelete a hagyományos templomokban vagy a szent helyeken, az összes más jóslás) halálos büntetéssel, súlyos büntetéssel vagy büntetéssel. A krisztianizáció idején nem helyeztek súlyt a keresztelest megelőző valamilyen előkészítésre, magával a keresztség elfogadásával a szászok kimutathatták, hogy keresztényekké váltak. A kemény legislatíva, az egyházi tized fizetésének bevezetésével együtt, azonban nem hozta meg a várt fordulatot a szász lakosság magatartásában, ellenkezőleg, további zendüléshez vezetett 785-ben Widukind szász

léből is következik 796 augusztusában, tehát a Pannóniába tervezett misszió idejének kezdetén, amelyben felhív arra, hogy ne ismétlődjenek meg a szászok keresztény hitre térítésének hibái, mert nem az avarok tucatjait, hanem a lelküket szükséges megszerezni.⁴³

Alkuin élénk levelezése a többiekkel, akik érdekeltek voltak a hadjáratban és a missziós tevékenység megszervezésében,⁴⁴ a dunai zsinaton zajló vita tartalmával együtt, egy új, békés missziós módszer megtervezését jelzik. A Nagy Károlyhoz intézett fent említett levelében a királyi teológus és tanácsadó még azt is hangsúlyozza, hogy az uralkodó feladata nem ér véget a vad és rettenetes „hun” nép meghódításával, hanem azt az új feladatot helyezi elé, hogy küldjön hozzájuk ájtatos hitszónokokat, akik előkészítik a szent apostolok példájának követését. A legnagyobb figyelmet érdemli emellett a *praedicationis officium*, amely megelőzi a szent keresztelést, mert a keresztelés semmit nem szolgál, ha csak a test van megmosva a szent keresztelés által, de a lélek, amely értelmet igényel, nem ismerte fel még a keresztény hit (felvétele) előtt.⁴⁵ Missziós programja bemutatása során Alkuin gyakran hivatkozik Szent Ágoston tekintélyére és gondolataira a pogányok hitoktatói előkészítésének fontosságáról még a kereszttség felvétele előtt. Főleg Ágoston *De catechizandis rudibus* című munkájában talált támaszt, valószínűleg ennek hatása alatt osztotta fel négy lépésre az áttérés menetét. Az első három lépés tartalmát tekintve maga a katekézis: prédikáció és a hitre való ösztönzés, felvilágosítás az erkölcsi parancsokról és útmutatás a hit szimbólumairól, és csak az utolsó lépés maga a keresztelés aktusa, amelyben már tükröződik a megszerzett hit.⁴⁶

---

vezér vezetésével. SULLIVAN, R. E.: The Carolingian Missionary and the Pagan. In: *Speculum*, 18, 1953, s. 732; WOOD, I.: The missionary life, s. 86.

⁴³ ALCUINUS, Ep. 33, a. 796, Col. 0188A, 0188D, 0189A. A szász misszió hódító lefolyásával kapcsolatos kritikai álláspont Meginfrid királyi komornyik levelében is megmutatkozik. A papok missziós küldetésének a margóján azután hangsúlyozza, hogy „*Sint praedicatorum, non praedatores.*”. Ep. 42, a. 796, Col. 0205D-0206A.

⁴⁴ Alkuin több, főleg Arnonak, Nagy Károlynak és Meginfridnek címzett levelében hangsúlyozza, hogy a misszió idején nem szenvedett a hit, hogy a misszió nem változtatott a tized beszédésén, és hogy a társai békés eszközökkel és okos szavakkal oktatták a pogányokat a hitre. Az összefoglalást lásd a regestákban MMFH, III, Ep. 3–5, 7, 8, 10, s. 139–140.

⁴⁵ ALCUINUS, Ep. 33, a. 796, Col. 0188B, 0190A, 0190B. Hasonlóan Meginfrid leveleiben: „*Primo fides docenda est, et sic baptismi percipienda sunt sacramenta.*” Ep. 42, a. 796, Col. 0205A-0206A és Arnoéban „*Ideo Dominus noster Jesus Christus discipulis suis mandavit, dicens: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis. In istis paucissimis verbis totius sanctae praedicationis ordinem exposuit. Bis docere dixit, et semel baptizare. Primo omnium fidem catholicam docere praecepit, et post fidem acceptam in nomine sanctae Trinitatis baptizare iussit. Deinde fide imbutum, et sacro baptismate ablutum evangelicis instruere praecepit mandavit.*” Ep. 36, a. 796, Col. 0193D-0194B.

⁴⁶ BOUHOT, J.-P.: Alcuin et le „*De catechizandis rudibus*” de saint Augustin. In: *Recherches Augustiniennes*, 15, 1980, s. 192–193. Augustinus írása, a *De catechizandis rudibus* azonban

A szász kontextust és Alkuin befolyását tehát primér tényezőknél tarthatjuk, amelyek a dunai zsinat határozataiban befolyásolták a keresztelés egymásutáni-ságának átültetését egészen a katekumené megvalósításáig. Sőt, valószínűleg hála Arnonak, Alkuin missziós programja bele volt szerkesztve a *Ratio de catechizandis rudibus* a *Ordo de catechizandis rudibus* című bajor missziós és hitoktatói kézikönyvekbe is, amelyek a 8. és 9. század fordulóján keletkeztek, és amelyekből meríthettek a klerikusok a pogányok áttérítése és a katekumenére való nevelés során.⁴⁷ Alkuin koncepciójának gyakorlati érvényesülése a jegyző-

---

nem valamiféle kézikönyv a katekézis tartalmáról a keresztelésre jelölt előkészítésének egész ideje alatt, ami a kereszteléssel végződhetett. Az írás csak az első fázisra irányult, tehát a vallási tudás minimumának pontos meghatározására, amellyel a potenciális konvertitának rendelkeznie kell azelőtt, hogy egyáltalán a keresztény közösségbe befogadják. Az ilyen tudás megszerzése után, amit neki a lektora közvetített, képes volt megmagyarázni az okokat, amelyek őt a kereszténnyé váláshoz elvezethették, és tanúságjelét adhatta a hit alapvető elemeivel kapcsolatos tudásának, és Augustinus szerint csak ezután kezdődhetett el a hitben való átfogó képzés. Az írás tárgya tehát nem a hitoktatói előkészítés tartalma volt, ami megelőzhetné a keresztség felvételét, ezért nem lehet azonosítani Augustinus írásának tartalmát Alkuin missziós stratégiájával. Alkuin a szász balsiker után kereste az eszközöket, hogyan hasson a pogányokra, hogy találjon megértésre a keresztény hit felvétele előtt, ne lázongjanak ellene, és ne vessék el, mint a szászok. Augustinus részleges befolyása közvetve éppen Alkuin végső megoldásában fejeződik ki, amellyel bevezették a hitoktatói előkészítést még a keresztség felvétele előtt, és tartalmának a meghatározásában a keresztény doktrína alapvető részeiben. SULLIVAN, R.: Carolingian missionary theories, s. 282–284. Podobne BOUHOT, J.-P.: Alcuin et ..., s. 237–238.

⁴⁷ Alkuin Arno kérésére, hogy írjon neki, hogyan prédikáljon a pogányoknak a missziós területen, terjedelmes levélben válaszolt a felnőttek katekézisének szükségleteiről és módszereiről a keresztség előtt. ALCUINUS, Ep. 36, a. 796, Col. 0192D-0196D. Éppen ez a levél vált az alapjává mindkét írás összeállítóinak, amelyek Arno érsek bajor körzetéből származtak. A *Ratio* esetében Regensburgot vagy Salzburgot mérlegeli, az *Ordo* esetében Freisinget. A *Ratio* valószínűleg azoknak a klerikusoknak vált a hasznára, akiket az avarok megkeresztelésére küldtek. Az írás azonban azokra a viszonyokra vonatkozik, amikor a misszionáriusok egyezkednek a pogányokkal, akik már döntöttek a keresztség felvételéről, ami arra az elképzelésre buzdít, hogy a megtérésüket mégiscsak más tényezők befolyásolták. A *Ratio* szerint a misszionáriusok ellenőrizhették, hogy milyen motívumok vezették a pogányokat a kereszténnyé válásra, miközbe ügyelniük kellett arra, hogy az ne legyen világi jutalmazásra, vagy örök életre vágyódás. A missziós praxis tartalmának szemszögéből az írásban ismétlődnek a tradicionális motívumok a keresztény Isten pogány istenekkel való összehasonlításáról, miközben a célnak a pogányok meggyőzése kellett volna lennie az új isten határtalan hatalmáról, vagy azoknak a java, akik alárendelik magukat neki, vagy azoknak a kára, akik elutasítják. *Ratio de catechizandis rudibus*. In: MMFH, IV, s. 26–27; SULLIVAN, R.: Carolingian missionary theories, s. 277, 284–285. (Jusson ez eszünkbe azzal a meghonosodott missziós gyakorlattal, legalábbis Daniel winchesteri püspök 723–724-ből való ismert levelével összefüggésben, amelyben szent Bonifácnak azt tanácsolja, hogy hatékonyan meg kell győzni a pogányokat, hogy fogadják el az új, keresztény Istent. A pogányokkal való diszkusszió során össze lehetett hasonlítani a keresztények sikereit a környező világban úgy, hogy pirulhattak a szegénytől. Döntőek lehettek azok az érvek, hogy a keresztények által lakott vidékek melegebbek, termékenyebbek, népesebbek voltak, és szerfölött megáldottak mindenféle más kincsekkel. S. Bonifatii Epistolae, 23. In: Briefe des Bonifatius, Willibalds Leben des Bonifatius. Ed. R. Rau. Darmstadt, 1968, s. 82.). Az *Ordo* újra részletesen fejtegeti a keresztény beavatás menetét a kezdettől egészen a neofita bekapcsol-

könyv azon részeiben látszik, amelyek már közvetlenül írják le a katekézis lefolyását. A hitoktatás tartalmáról többé-kevésbé szabadon maguk a papok határozhattak, bizonyára a keresztelezésre előkészülők képességétől függően, mert a zsinat két, három vagy még több hetet ajánlott. A hét nap alatt keresztelezésre váró jelölt böjttel készült ennek a szentségnek a fogadására. A keresztelezés előtti szombaton a pap szentelt vizet tett a keresztelező medencébe vagy egy hasonló edénybe, amely lehetőséget nyújtott a bemelegítéses keresztelezésre. Magát a keresztelezési aktust megelőzően a katekumennek ki kellett nyilvánítania hitét a Szentháromság egy Isten iránt, le kellett mondania az ördögről, mire a pap kimondja a szertartásos formulát, háromszor bemelegíti a keresztelező medencébe, és a keresztelező apjának ajánlja.⁴⁸

Helmut Reimitz szerint a missziós kurzus, amelyet a zsinaton keresztül akartak vinni, ugyanúgy, mint Alkuin gondolata a frankok missziós részvételének békés jellegéről Aváriában, amely ismételtén kihangsúlyozódott a világi és egyházi méltóságokkal folytatott levelezésében, egyidejű feszültségeket tükrözhetek volna a keresztelezés politikai menete és lelki-vallási tartalma között. Ebben az összefüggésben nagyon beszédes Paulinus pátriárka álláspontja, aki 794-ben arra figyelmeztette Nagy Károlyt, hogy össze ne tévessze a fegyveres konfliktust a hitért folytatott harccal. H. Reimitz ennek a feszültségnek határozott megnyilvánulását találta a keresztelezés dátumai körül folyó feltételezett polémiában is. Míg

---

lásáig az egyházi közösségbe. Az írás négy részből van összeállítva, amelyekben részletesen kifejti a keresztségre jelöltek elkerülhetetlen előkészítésének indokait, a katekézis programját, a szertartások magyarázatát, amelyek megelőzik a keresztelezési rituálét, és a keresztelezés jelentőségét. A keresztség elfogadása a következő szertartás szerint hajtható végre: lemondás az ördögről (szimbolikus kileheléssel is elvégezhető), só megkóstolása az isteni bölcsesség adománya jelként, az orr és a fül megérintése, amelyek a katekumen felkészülését szimbolizálják az isteni kegyelem fogadására, aztán folytatódott a hit nyilvános megvallásával, a keresztelezési rituáléval, és a fehér ruhába öltözéssel fejeződött be. Az írásban szintén pontosabban határozták meg a katekumennek, mint embernek a felfogását, aki elhagyja a bálványimádás hibáját, hogy megismerje Krisztust, mint egyetlen Istent azáltal, hogy felkészül a keresztelezésre. A legrégebb megőrzött freisingi eredetű *Ordo* válaszként volt megfogalmazva Nagy Károly *De baptismi sacramento* körlevelére, amelyet 811/812 küldtek szét az összes frank érsekségnek, de J.-P. Bouhot feltételezi egy régi salzburgi mintairat létét, amelyet a missziós szükségletekre Pannóniában még Arno állított össze, egyenesen Alkuin levele alapján. BOUHOT, J.-P.: Alcuin et ..., s. 193–200, 230–236.

⁴⁸ „Denique si visum fuerit sacerdoti, et non aliter res exigat, per duas vel tres aut amplius minusur ebdomadas iuxta definitio numero vel non protrahere caticuminum, faciat, qualiter illi recte paruerit. Per septem tamen illos dies, in quibus vespere sabbati, quae in prima lucescit sabbati, baptizandus est, indicto ieiunio catacizetur cotidie audiens unguaturque oleo sancto et in vespere, sicut diximus, sabbati sanctificetur aqua in fonte vel in tali vase, ubi in nomine sanctae trinitatis trina mersio fieri possit. Et postquam se professus fuerit credere in Deum patrum omnipotentem et in Iesum Christum filium eius unicum, dominum nostrum, et in Spiritum sanctum et abrenuntiare se confiteatur diabolum et pompis eius, mundum et pompis eius, tunc semel dicatur a sacerdote: 'Et ego te baptizo in nomine patris et filii et Spiritus sancti'. Mox levatus tertia de unda suscipiatur ab eo, qui ei spiritalis pater electus est.”
Conventus, s. 175.

a zsinati közlemény mindenekelőtt a húsvétot és a pünkösdt jelölte meg a kereszteleés egyedül érvényes időpontjának, mely nézetet más zsinatok is mutatják a 8. és 9. században, később a papok hiánya miatt megengedik a vasárnapi kereszteleés lehetőségét is. A kivételt az a tény motiválhatta, hogy sok embert kellett megkereszteleeni, de rendelkezésre csak kevés pap állt.⁴⁹ A források azonban egyetlen említést sem tesznek az avarok intenzív megkereszteleéséről, ami ezt a kivételt támogatta volna, sőt, az avar főtiszviselők megkereszteleését, úgy látszik, hogy nem előzte meg semmilyen hosszabb felvilágosítás. Emlékezzünk vissza az avar elit megkereszteleése körüli tényekre, amelyeket feljegyeznek a korabeli frank források. Vagy szó lehet Ábrahám kagán megkereszteleéséről is 805-ben, vagy a tudun legkorábbi példájáról, aki 795-ben látogatott Aachenba, ahol felvette a kereszteleést, és ahonnan a krónikák tanúsága szerint különféle ajándékokat kapott, egyetlen esetben sincs említés valamilyen frank hittérítő szolgálatáról. Hasonló megfontolásból, mint szónoki kérdés vetődik fel, hogy valaki gyakorolt-e nyomást a legyőzött avarok megkereszteleésének megyorsítása érdekében, anélkül, hogy ezt hitoktatás előzte volna meg.⁵⁰

A jegyzőkönyv utolsó része értékes információkat közöl a keresztény lakosság jelenlétééről az egykori avar birodalom területén még a 796-os elfoglalása előtt. A zsinat résztvevői ugyanis különös figyelmet fordítottak különböző esetek kivizsgálására, amikor a kereszteleés nyújtása egyáltalán nem felelt meg vagy részben eltért az előírt normáktól. Az első csoportot azok alkotják, akikről kimutatható, hogy felvették a kereszteleést *sacerdotes terrae istius* a Szentháromság nevében, és ezért őket nem kell ismét megkereszteleeni.⁵¹ A második csoportot azok képezik, akiket a papok szentelt vízzel megkereszteleeltek a Szentháromság nevében, amelyről maguk a kereszteleést végzők vagy a megkereszteleeltek vallhatnak, és ezért nem kell megismételni a kereszteleést, csak kézrátétellel adnak lelki ajándékokat, amelyeket korábban *ante baptismum et post baptismum* kellett kapniuk.⁵² A harmadik csoportba kerültek azok, *qui ab inlitteratis clericis baptizati existunt*, és ezért őket meg nem kereszteleelteknek kell tartani. A kereszteleést végző papok műveletlensége, akik nem ismerték vagy eltorzították a kereszteleési formulákat, vagy esetleg nem szentelt vízzel kereszteleeltek, lényeges akadá-

⁴⁹ Kivétel csak a csecsemőkre vonatkozott, számukra továbbra is érvényben volt a két lehetséges időpont Húsvétkor és Pünkösdkor. Conventus, s. 175.

⁵⁰ Annales regni Francorum, a. 805, s. 43; Annales Mettenses priores, a. 805, s. 55; Annales Maximiniani, a. 805, s. 64; Annales regni Francorum, a. 795, 796, s. 40–41 (az esemény visszhangja fennmaradt a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*-ban is, 6, s. 303–304.). REIMITZ, H.: *Grenzen und Grenzüberschreitungen ...*, s. 160–161. Dieter Hägermann hasonlóan figyelmeztet a világos kontrasztra a mostani annalsztikában az avarok fölötti diadalmos győzelem ábrázolása és az óriási kincs, amit a frankoknak sikerült zsákmányolniuk, között egyfelől, és az avarok közötti frank missziós aktivitásról szóló bármiféle hír hiánya között, másfelől. HÄGERMANN, D.: Karel Veliký, s. 309.

⁵¹ Conventus, s. 175.

⁵² Conventus, s. 176.

lya volt keresztelésük elismerésének, és az egész keresztelést elkerülhetetlenül meg kellett ismételni.⁵³

A keresztény lakosság három különböző csoportjával kapcsolatos információk, akik az avar kaganátus területén éltek, a dunai zsinatról készült jegyzőkönyvet a pannóniai kereszténység legkorábbi fejlődéséről szóló egyedülálló források közé sorolják. Sajnos ezek az információk túlságosan általánosak ahhoz, hogy belőlük bármilyen konkrét következtetést levonhatnánk, de bagatelizálni sem kell őket. Ne feledjük, hogy a püspöki összejövétel, amely velük foglalkozott, problémának tartotta őket, és hogy ezért hivatkozott a *sacerdotes terrae istius* működésére. A kaganátus multikulturális jellegével összefüggésben kínálkozik számunkra a kérdés a keresztény lakosság kiterjedéséről és lakóhelyeiről, mint ahogy etnikai és társadalmi hovatartozásáról is.⁵⁴

Az avarok között élő keresztényekről folyó vitához megfelelő ürügyet a múltban főleg a keresztény kereszték archeológiai leletei szolgáltatnak, kereszttekkel díszített különböző tárgyak vagy más keresztény szimbólumok, mint ahogy azok a liturgikus kellékek is, amelyeket avar sírokban fedeztek fel. A kutatóknak segítettek a hagiográfiai legendák megjegyzései is szent Rupert és szent Emmerámus kereszténység terjesztésével kapcsolatos érdeklődéséről az avarok között, ami végül is a két szentnek nem sikerült, így a sorsuk csak a kereszténység bajorországi fejlődésével kapcsolódott össze. A frank hírek a pogány avarokról, noha propagandisztikusak voltak is, a 8. és 9. század fordulóján történő frank krisztianizáció lefolyásával együtt inkább azoknak a kutatóknak adnak igazat, akik a keresztény tárgyak legkorábbi előfordulásában a barbárok általános nyitottságát látják a különféle kulturális szimbólumok és minták átvétele iránt. Walter Pohl szerint a hasonló leletek semmiféle avar kereszténységet nem bizonyítanak, tulajdonosaik vagy ismerhették vagy nem az illetékes szimbólum-

⁵³ „[...] *eum intinguerentur in aqua, nec illi fidem, quia nesciebant, professi sunt, nec ille, qui baptizabat, dixit: 'Baptizo te in nomine patris et filii et Spiritus sancti' nec 'in nomine Iesu Christi', sicut cuiusdam horum idioaturum professione conperimus, sed sola aqua solum corpus abluat, hi profecto pro non baptizatis habendi sunt. Sola enim aqua sine sancti Spiritus ammixtione nihil valet aliud nisi sordes carnum aut quarumcumque rerum abluere.*” *Conventus*, s. 176. Peter Ratkoš úgy véli, hogy a *clerici illiterati* esetében „ír-skót” misszionáriusokról lehet szó. RATKOŠ, P.: Kristianizácia Veľkej Moravy pred misiou Cyrila a Metoda. In: *Historický časopis*, 19, 1971, 1, s. 74–75. A szöveg azonban nem utal semmilyen specifikus egyházi praxisra, vagy egyértelműen nem képzett és nem kompetens papokra. Hasonló papokra valaha szent Bonifác panaszkodott Zakariás pápának (741–752). Az egyik közülük a „Baptizo te in nomine Patria et Filia et Spiritu sancto” formula szerint keresztelt, a másik újra megerősítette, hogy az ember keresztelés nélkül is kereszténnyé válhat, elegendő, ha a püspök ráteszi a kezét. *S. Bonifatii Epistolae*, 80, s. 264.

⁵⁴ Az avar kaganátus etnikai összetételéhez lásd a 20. megj.

mok tudatos vallási jelentőségét, esetleg ezeket probléma nélkül be tudták tagolni saját politeista világnézetükbe.⁵⁵

Nagy biztonsággal egykori keresztényeket csak a romanizált lakosság lezármazottai között találhatunk, akik néhány pannóniai területen túléltek a római időköt. Az ő vallási életük azonban vallásilag határozottan izolált volt, nélkülözve a nyugati vagy a keleti egyházi központokkal való kapcsolatot. Ilyen feltételek között ezért könnyebben el lehetett jutni a vallási élet hanyatlásához, sőt több alkalom kínálkozott az eretnység születésére és szélesedésére.⁵⁶ Jelentéktelen mértékben a keresztény foglyok utódaival is számolnunk kell, akik azután, hogy újra szabaddá váltak, a kaganátusban maradvá éltek életüket.⁵⁷ A szlávok között újra csak a szláv elit jön számításba, valószínűleg a határmenti longobárd és későbbi frank területeken.⁵⁸

A dunai zsinat specifikus problémája volt az a hosszan tartó kérdés is, ami a püspöki gyűlésen az újonnan elfoglalt területeken kijelölt missziós övezetekről szólt. A jegyzőkönyvben erről ugyanis nem találunk semmilyen említést. Az egyik bizonyíték, ami erre a lehetőségre közvetve utal, a salzburgi eredetű irat, a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* 870-ből. A hatodik fejezetében találunk egy hírt Pipin királyról, aki „beosztotta Alsó-Pannónia részét a Balaton tó környékén, a folyón túl, amelyet Rábának neveznek, és egészen a Dráva folyóig, addig a helyig, ahol a Dráva a Dunába ömlik, ameddig az ő hatalma kiterjedt, Arno salzburgi püspöknek adományozta, hogy egészen császári apja, Károly érkezéséig oktatással és egyházi szolgáltatásokkal gondoskodjon a népről, amely az avarokból és a szlávokból maradt azokon a vidékeken”.⁵⁹ Pipin missziós donáci-

⁵⁵ POHL, W.: Die Awaren, s. 203–204, 309–310. A keresztény szimbolikájú tárgyak összessége, amelyek avar (avar–szláv) temetőkből származnak, kiegészül sas és keresztmótvumos fémövel is, amelyet Szlovákiában találtak a Komárom – hajógyár lelőhelyen. Utoljára a keresztény ikonográfiájáról CHARVÁT, P. írt: Dálkový obchod v rané středověké Evropě. Brno, 1998, s. 30. A nyugati misszionáriusok avarok közötti evangelizációs tervéről lásd KOŽIAK, R.: Írski misionári a počiatky kresťanstva u Slovanov v stredovýchodnej Európe. In: Pohanstvo a kresťanstvo. Bratislava, 2004, s. 113–114, ott utalások a forrásra és a külföldi irodalomra.

⁵⁶ Értékes bizonyítékok származnak Magyarország területéről, főleg a Balaton tó környékéről, és a 7–8. századra vonatkoznak (Fenekpuszta Keszthelynél, Savaria/Szombathely, Sopianae/Pécs). POHL, W.: Die Awaren, s. 204; BRATOŽ, R.: La cristianizzazione degli Slavi ..., s. 178.

⁵⁷ SZÁDECKY–KARDOSS, S.: Histoire des Avars ..., s. 160.

⁵⁸ Ilyen lehetett pl. Vonomír, szláv fejedelem, aki a frank nemesség közelében tartózkodott és 795-ben friauli örgrófként a nagyon fontos avarellenes hadjárat vezetőjévé választották. BRATOŽ, R.: La cristianizzazione degli Slavi ..., s. 153, 179.

⁵⁹ „Qui inde revertens partem Pannoniae circa lacum Pelissa inferioris, ultra fluvium qui dicitur Hrapa, et sic usque ad Dravum fluvium et eo usque ubi Dravus fluit in Danubium, prout potestatem habuit, praenominavit cum doctrina et ecclesiastico officio procurare populum qui remansit de Hunis et Sclavis in illis partibus, Arnoni Iuvavensium episcopo usque ad praesentiam genitoris sui, Caroli imperatoris.” *Conversio*, 6, s. 304. Salzburg új egyházmegyei határait közelebbről leírják a következő fejezetek is, amelyek elsősorban Arno püspök és azután Theodorich püspök aktivitásához fűződnek, aki Salzburg érseksége emelése után magára vál-

ójának érvényét a salzburgi egyházmegye számára azután a 803-as salzburgi látogatása idején Nagy Károly császárnak kellett megerősíteni, hogy „az évszázadokra megbonthatatlaná váljon”.⁶⁰ A szövegből azonban nem derül ki sem a hely, sem Pipin salzburgi érsekkel való találkozásának körülményei. Az eset Pipin hadjáratból való visszatérése után történhetett, amely közben megdöntötte az avar hringust (királyságot – a fordító), vagyis 796-ban. A *Conversio* szerzője azonban lerövidíti az események menetét, és az avar nemesség Pipin általi leigázását csak a hringus elfoglalásával kapcsolja össze. A keresett összefüggés azután Arno jelenléte lehetne Pipin mezei táborában a dunai zsinat ülésén.⁶¹ Éppen ennek az adatnak az alapján a historiográfiában a zsinat összekapcsolódik az egyházi vezetés felosztásával a három szomszédos egyházi provincia között: Salzburg, Aquileia és Passau, miközben az utolsó kettő egyházmegye határát a történészek a salzburgi határokból szokták vezetni. Az aquileiai patriarchátus esetében csupán a Drávától délre elterülő területről lehetett szó, amelyet 811-ben Nagy Károly közös salzburgi–aquileiai határnak ismert el.⁶² Alsó-Pannónia felosztásával, mint a salzburgi püspökség részével összefüggésben, némileg világosabban rajzolódik ki a passauai egyházmegye határa is, amelyet Felső-Pannónia területéből is kibővíthettek.⁶³

---

lálhatta a salzburgi missziók szervezését: „Hasonlóan Arno püspök is ... mindenhol papokat szentel fel és őket a szlávok területeire küldve (*in Sclaviniam*), vagyis a karantán területekre és Alsó-Pannóniába (*in partes videlicet Quarantanas atque inferioris Pannoniae*), azokhoz a vajdákhoz és grófokhoz, amint azt azelőtt Virgilius tette.” *Conversio*, 7, s. 304–305; „Akkor ... Arno püspökké szentelte Theodorichot (*Deodericus episcopus*) és maga Arno és Gerold gróf őt *in Sclaviniam* küldték, a fejedelem kezeibe adták át őt, rábízva a püspökre a karantánok földjét, és annak határa nyugaton a Dráva folyónál (van), addig, ahol a Dráva a Duna folyóba ömlik (*regionem Carantanorum et confines eorum occidentali parte Dravi fluminis, usque dum Dravus fluit in amnem Danubii*).” *Conversio*, 8, s. 306–307.

⁶⁰ *Conversio*, 6, s. 304. a kiadók utalnak (19. jegyz. 304. o.) az egybevágóságra az *Ann. Iuvav.-sal, mai., a. 803a Ann. s. Emmerammi Ratisp. mai., a. 803*.

⁶¹ *Conversio*, 6, s. 304. WOLFRAM, H.: Salzburg, Bayern ..., s. 286–287.

⁶² Mint a 36. jegyz.

⁶³ A historiográfiában hosszú ideje tart a vita, hogy a Rába folyó tényleg a passaui–salzburgi határ volt-e, amint az a *Conversio*-ból következik, és hogy Passau kezdettől fogva megszerezte-e Felső-Pannónia összes területét. A „bajor király”, Német Lajos 829. november 18-i okiratából, amelyet hamisítványnak tartanak, következik, hogy Reginhard passauai püspök és Adalramus salzburgi érsek között vita folyt a a bécsi erdő és a Rába közötti területek feletti joghatóságról. Adalramus interpretációja szerint ezeknek a területeknek is salzburgi joghatóság alá kell esniük, és az így van már Arno püspöksége óta. Az okirat szerint a király a régi passaui–salzburgi határ megőrzése mellett döntött, ami a bécsi erdőtől északra vezethetett a *Spraza* folyó és az *alia Spraza* mentén, ami a Rábába ömlik. Salzburgnak tehát csak az ettől a folyótól északra és délre kiterjedő területek maradhattak. Hogyha az okirat esetében hamisítványról van is szó, a határok menete, amelyeket leír, megfelel a 9. század második fele valódi viszonyainak, és ezért határozott hitelességet szoktak neki tulajdonítani. Diplomata, 107. In: MMFH, III, s. 119–121, a *Spraza* (Spratzbach) és az *alia Spraza* (Répce) folyók azonosításához lásd a 2, 3 jegyz. a 120. o. A vitához közelebről lásd WAWRA, B.: Salzburg und Hamburg, s. 186–189;

A liturgikus határok kijelölése a dunai zsinaton ugyan megteremtette a pannóniai területek keresztény hitre térítésének a feltételeit, mégis bizonyos mértékű óvatosságra van szükség a megvalósítását, és általában a helyi következményeit illetően. Az „új rend” sikeres megvalósításával kapcsolatos várakozásoknak az avar kaganátusban a krisztianizáció révén a frank világi és egyházi elit körében igen nagyok kellett lenniük. Károly udvarának politikai körei számára bizonyára fontos volt az avarok minél korábbi megkeresztelése, éppen ezért lehetséges, hogy Alkuin csak az illetékesek meggyőzésére fordított energiát, hogy többé ne ismétlődjenek meg a szászországi hibák.

Amint az a dunai zsinat befejezéséből következik, a frank egyházi körök elvárásai ismét összekapcsolódtak az új missziós stratégiával, amely nagyra tartotta a keresztelés előtti hitoktatói előkészítést és a keresztelésre előkészülő önkéntes döntését. A keresztelési szakkifejezések elterjesztése érdekében tett engedmények az egyik oldalon, és a keresztelés előtti hitoktatói előkészítéshez való ragaszkodás a másik oldalon azonban határozott feszültséget tükrözhetnek a meggyőzés Karoling politikája és az egyházi körök missziós stratégiája között.⁶⁴ Mindkét várakozás realitását rövidesen igazolhatta a politikai fejlődés a felbomló avar kaganátusban a 9. század első évtizedében, amikor Közép-Európa keleti területeinek sorsa az avarellenes „pusztító” háborúk sikeres nyertesei – a *duces Sclavorum* – kezébe jutott.

Hogyan küzdött tehát meg a három misszióban érdekelt egyházi központ az avar–szláv Pannóniában az új feladatokkal, amelyeket a dunai zsinat állított eléjük? Az érsekségi rangra emelt Salzburg elé annak metropolitája, Arno fontos feladatokat állított. A *Conversio* tanúsága szerint Arno megfogadhatta a császár utasításait, és elmehetett *partes Sclavorum*-ba, ahol „templomokat szentelt, papokat szentelt fel és a népet prédikációkkal tanította”. Visszatérése után közölte a császárral, hogy „ott sok hasznosat lehetne tenni, hogyha innen valaki arra akarna törekedni”.⁶⁵ Herwig Wolfram lehetségesnek tartja Arno rövid ideig tartó működését *in partes Sclavorum*, miközben ez alatt a megnevezés alatt nem Karintiát érti, vagy az új missziós területeket, ahol azelőtt Salzburg még tevékenykedett. A császári megbízatásból az következhetett volna, hogy ott megvizsgálta a nép akaratát és hirdette Isten szavát (*exquirere voluntatem populi ilius et praedicare ibi verbum dei*).⁶⁶ Arno missziós tapasztalatai és a császár

---

STEINHÜBEL, J.: Velkomoravské územie ..., s. 15–17. Vesd össze CIBULKA-val, J.: Velkomoravský kostel ..., s. 262–265, aki megvédi a salzburgi területi igényeket Felső-Pannóniára. Szerinte senkinek sincs alátámasztott interpretációja, birtokolhatták-e Felső-Pannónia területét, amelyet Nagy Károly már 791-ben elfoglalt, Arnonak juttatott, és 829-ben Lajos okirata alapján a passai püspöknek.

⁶⁴ REIMITZ, H.: Conversion and control, s. 202.

⁶⁵ *Conversio*, 8, s. 306.

⁶⁶ *Conversio*, 8, s. 306. Az *in partes Sclavorum* megjelölés ebben az esetben mintha valamilyen szláv–avar területre vonatkozhatna a Dunánál. WOLFRAM, H.: Salzburg, Bayern, ..., s. 292–

érdeke ezek folytatásában, dönthettek az ismételt missziós küldetésről *in Sclaviniam*, ez alkalommal a frissen felszentelt Theodorich-al az élen, akit elkísért Arno és gróf Gerold. H. Wolfram ismételten lehetségesnek tartja, hogy Theodorich két kísérője őt először a szláv–avar fejedelemségbe vitte, de az avarokkal felújuló háborús konfliktusok, amelyekben maga Gerold is elpusztult, azt eredményezték, hogy működésének súlypontja, mint ahogyan az utódaié is, Karintiába helyeződött át.⁶⁷ Salzburg további esetleges beavatkozásáról a kaganátus egykori területén a *Conversio* vagy egyéb írott források már egyáltalán nem tesznek említést. Az okokat a 799-es avar felkelésekben kereshetjük, vagy a pár évvel későbbi szláv–avar háborúban, amelyek megakadályozták az ilyen aktivitást.⁶⁸ A salzburgi misszió megújítása az egykori avar területekre, amelyet ismét észlelt a *Conversio* szerzője, összefüggésben van a templomszenteléssel Pribina nyitrai fejedelem székhelyén⁶⁹, és azután a Nyitráról való elűzésével a 9. század 30-as éveiben, amikor a dunántúli területeken nemcsak a menedékét találja meg, hanem azt a helyet is, ahol demonstrálhatja új hitét nagy számú templom építése formájában.⁷⁰

Még szerényebbek az írott források Passau vagy Aquileia missziós működése esetében 796-ban. A passauai papok missziós ténykedését a rendelkezésre álló archeológiai források alapján 800 utánra feltételezhetjük, amikor Morávia déli részén az első templomok épültek, valószínűleg a helyi szláv elit kívánságára. Mintha ez a legkorábbi kontaktusról vagy a morva elit frank birodalomtól való

293. Ugyanúgy B. Wawra szerint nem Karintia területéről van szó, hanem az avar birodalom nemrég meghódított részéről. A *Conversio* szerzője *partes Sclavorum*-ként jelöli, közvetlen kapcsolatot fejezett ki a dunántúli realitással 870-ben, amikor az avarok többé már nem játszottak politikai szerepet. WAWRA, B.: Salzburg und Hamburg, s. 189.

⁶⁷ „[...] *quem ipse Arno et Geroldus comes perducentes in Sclaviniam, dederunt in manus principum, commendantes illi episcopo regionem Carantanorum et confines eorum occidentali parte Dravi fluminis, usque dum Dravus fluit in amnem Danubii [...]*” *Conversio*, 8, s. 306–307, lásd a 7. jegyzetet is a 307. oldalon. Theodorich küldetését és esetleges rövid működését a szláv–avar területen H. Wolfram a 798-as évre korlátozza (érsekség alapítása) és 799-re (Gerold megölése az avarok által, *Ann. Einhard* szerint, a. 799). Theodorichra és követőinek ténykedésére Karintiában vonatkozik a *Conversio*, 9, s. 307. WOLFRAM, H.: Salzburg, Bayern, ..., s. 293–294. D. Třeštík úgy véli, hogy Theodorich megkeresztelkedhetett és egyúttal az avar kapkan komájává válhatott Theodorus keresztény néven, aki 805-ben új lakóterület juttatását kívánta a császártól Carnuntum és Savaria között. Erről tanúskodna a szokatlan név, amelyet a keresztelőlőtől kaphatott. TŘEŠTÍK, D.: Vznik Velké Moravy, s. 69.

⁶⁸ SZÁDECKY–KARDOSS, S.: Histoire des Avars ..., s. 166–167; POLEK, K.: Wojna awarska ..., s. 137–139; TŘEŠTÍK, D.: Vznik Velké Moravy, s. 67–69; STEINHÜBEL, J.: Kaganát a tudunát, s. 25–29.

⁶⁹ *Conversio*, 11, s. 312.

⁷⁰ *Conversio*, 11, s. 312–316. WAWRA, B.: Salzburg und Hamburg, s. 193; Die Salzburger Mission in Pannonien aus der Sicht der Archäologie und der Namenkunde. In: Salzburg und die Slawenmission. Ed. H. Dopsch. Salzburg, 1986, s. 281–290; SZÓKE, B. M.: Zalavár a Karoling-korban. In: Paradisum plantavit : Bencés monostorok a középkori Magyarországon. Ed. I. Takács. Pannonhalma, 2001, s. 21–34.

függésének valamilyen szabad formájáról tanúskodna.⁷¹ A passai lelkészek erőfeszítésének 831-ben végül is a morvák megkeresztelésébe kellett torkollnia, amelyet hangsúlyoznak a passai eredetű ifjabb írott források.⁷² A passai misszió nyomvonalát a szlávok között a keresztény anyagi kultúra (az ólomkeresztek tipológiai hasonlósága – megj.) határozott hasonlósága alapján Morvaországon kívül is követni tudjuk, és a Waldviertel nevezetű széles szláv térségben is, valamint a Dunától északra a hegyaljai Sumavában is, azonban ezt csak a 9. század folyamán.⁷³

Úgy látszik, hogy az a jelentős szerep, amelyet Paulinus pátriárka a zsinaton játszott, nem befolyásolta Aquileiának közvetlenül a (zsinat) elvégzése után kifejtett missziós aktivitását az új területeken. Néha ezt Paulinusnak az avarok evangelizációjával kapcsolatos pesszimiztikus nézetével, amelyet a dunai zsinat jegyzőkönyvében fejezett ki, szokták kapcsolatba hozni⁷⁴, de az okokat inkább máshol kell keresni. A pátriárka energiáinak jelentős részét az adoptációs eretnekség elleni teológiai kiállásnak szentelte, és az aquileiai egyház újjászervezésének is. Mindjárt Pannóniából történő visszatérése után megszervezte Cividaldban a zsinatot, amely azonban nem törődött a szlávok közötti hittérítéssel. Kizárólagos témája az egyházi reform volt, és a 794-es frankfurti birodalmi zsinat döntéseinek bevezetése az akvileiai provincia területén.⁷⁵ Az aquileiai egyház megint főleg az isztriai partvidékre koncentrált, a maga ősi püspöki székhelyeivel, amelyek 787-től váltak a frank birodalom részeivé. Mégiscsak gazdaságilag és politikailag jelentősebb területről volt szó, főleg azon vitákkal összefüggésben, amelyeket hosszú ideig folytatott érte a szomszédos gradi patriarchátussal.⁷⁶

⁷¹ A fő templomok derékszögű presbitériummal a Velehrad melletti Modrában és Mikulčicé-n (2. sz. templom). KLANICA, Z.: Náboženství a kult, jejich odraz v archeologických pramenech. In: Velká Morava a počátky československé státnosti. Ed. J. Poulík, B. Chropovský. Praha; Bratislava, 1985, s. 123–124; BLÁHOVÁ, M.–FROLÍK, J.–PROFANTOVÁ, N.: Velké dějiny zemí Koruny české I. Praha, 1999, s. 193–194, 211.

⁷² Notae de episcopis Pataviensibus. In: MMFH, IV, s. 407. A fiatalabb forrás vallomásának hitelességét közvetve megerősíti a bajor püspökség levele IX. János pápához 900-ban (In: MMFH, III, s. 232–244), ami részletesen fejtegeti a passai papság aktivitását Morvaországban.

⁷³ TŘEŠTÍK, D.: Grossmährens, Passau und die Ungarn um das Jahr 900. In: Byzantinoslavica, 59, 1998, s. 144–147.

⁷⁴ „Haec autem gens bruta et inrationabilis ve certe idiotae et sine litteris tardior atque laboriosa ad cognoscenda sacra mysteria invenitur.” Conventus, s. 174.

⁷⁵ BRATOŽ, R.: La cristianizzazione degli Slavi ..., s. 180–188.

⁷⁶ DOPSCH, H.: Salzburg als Missions ..., s. 681–683. Közelebbit az akvileiai és a gradi patriarchátus közötti vitára lásd KRAHWINKLER, H.: Friaul im Frühmittelalter, s. 79n, 172–179; SWOBODA, W.: Akwileja czy Grado? : Przyczynek do interpretacji Vita Methodi, cap. V. In: Kraje słowiańskie w wiekach średnich : Profanum i sacrum. Poznań, 1998, s. 488–489; SCHMIDINGER, H.: Aquileia : Patriarchat. In: LexMa, 1, s. 827–828; SCHMIDINGER, H.: Grado. In: LexMa, 4, s. 1632–1633; SPEIGL, J.: Dreikapitelstreit. In: LexMa, 3, s. 1381–1382.

A vált(oz)ásnál eljuthatunk Paulinus utódaig is, de az elsődleges motívum Salzburg érseki rangra emelése volt, és a salzburgi misszió intenzívebbé válása a karintiai szlávok között. Az új pátriárka, Ursus (802–811) féltette fővárosának helyzetét, és ezért elkezdte érvényesíteni Aquileia ősi jogát a karintiai területre, amely még a római időkben az aquileiai egyházi provinciához tartozott. Azon igyekezetében, hogy megerősítse ősi jogait, missziót szervezett a Dráva folyótól északra fekvő szláv területre, ahol missziós bázist épített ki. A délkeleti területről folyó vitában, amely Ursus és Arno metropolita között robbant ki, a salzburgi érsek három pápa, Zakariás, II. István és I. Pál döntésére hivatkozott, akik még az ő elődeiként ítélték oda a karintiai területeket. Az egész vitát végül a drávai határról szóló ismert döntésével Nagy Károly császár oldotta meg 811-ben, amelynek alapján az aquileiai hatáskör csak Alsó-Pannónia déli területeire vonatkozhatott.⁷⁷ Annak bizonyítéka, hogy a Drávának nem annyira áteresztő határnak kellett lennie, néhány történész szerint a „Metód életé”-ben a Valachiából való keresztény tanítók említése lehetne, akiknek még Konstantin és Metód jövevele előtt kellett működniük Nagymoráviában.⁷⁸

Mindhárom egyházi központ aktivitásának mértéke közvetlenül a dunai zsinat befejezése után ellentmond a nagy szavaknak és a nagy terveknek, amelyekkel az avar területek keresztény hitre térítésekor eleinte felléptek a frank világi és egyházi főméltóságok. Megmutatkozik, hogy a várakozások a krisztianizáció esetében meghaladták mindhárom egyházi központ reális lehetőségeinek a kereteit, vitatható, hogy egyáltalán van-e reális elképzelésük a megszerzett missziós területek terjedelméről és a viszonyokról, amelyekkel ott találkoztak. Hiszen a frank–avar háború menetét leíró írott források sem rendelkeznek túlságosan konkrét geográfiai és etnikai elképzelésekkel az avar kaganátus belsejéről és referenciális pontjairól, amelyekre ugyanakkor szerényebben hivatkoznak.⁷⁹ Ugyanakkor az egyházi központok saját gazdálkodási és szervezeti problémákkal küzdöttek. Amint az Heinrich Koller kutatásaiból következik, a 8. század végén és a 9. század első felében a salzburgi érsekség számára jelentős probléma volt a papok érzékelhető hiánya.⁸⁰ Erre már a dunai zsinat résztvevői is panaszs-

⁷⁷ Mint a 36. megj.

⁷⁸ VAVŘÍNEK, V.: Předcyrilometodějské misie na Velké Moravě. In: *Slavia*, 32, 1963, s. 468–471.

⁷⁹ REIMITZ, H.: *Conversion and control*, s. 191–192

⁸⁰ A Karolingok az egyházi politikájukban áthárították a templomok igazgatásáról és a papok neveléséről az egyházmegyében, tehát vidéken is, a gondoskodás egész terhét a püspökökre, ami azonban nem vette figyelembe az egyes egyházi provinciák konkrét lehetőségeit és specifikumait. Salzburg több terjedelmes missziós területet szerzett keleten, ezért nem állt módjában biztosítani az udvari rendelkezések szerint minden templom számára a tulajdont és egy művelt papot. Igaz, hogy a salzburgi missziós stratégia ezért az ún. tulajdonosi templomok építésének támogatására korlátozódott, amelyeknek az egyházmegye szolgáltatta a saját építési szakembereket. Számos szakrális épületnek azonban állandó *cura animarum* biztosítása nélkül H. Koller szerint hosszú ideig az új hit fő szimbólumainak kellett maradnia a keresztény hitre térített terü-

kodtak, úgyhogy olyan problémáról volt szó, ami a többi egyházi provinciára is vonatkozott. A 9. század kezdetén gazdasági terhekkel küzdött az aquileiai egyház, sőt az aquileiai központi bazilika átalakítását Maxentius pátriárka (811–837) idején csak a császári udvar támogatásával tudhatták befejezni.⁸¹ A tervbe vett avar misszió így csupán a frankbarát-irányultságú avar nemesség tagjainak politikailag motivált konverziójára szűkölt le, esetleg a szláv elitre.⁸²

Az aváriai missziós tervek beteljesületlensége kéz a kézben haladt a Karoling-politika összes sikertelenségével, amelynek végül is a keleti területeken nem sikerült stabilizálni az „új rendet”. A frankok túlértékelték az avar nemesség hatalmi helyzetét, amely a terveikben a legfontosabb politikai tényezőnek mutatkozott a térségben. Vagyis az avarok veresége nem vezetett a kaganátus belső stabilizációjához, ellenkezőleg, szláv–avar háborúk sorozatát indította el. A háborúk eredményét legkifejezőbben az avarok fokozatos eltűnése dokumentálja a frank krónikák figyelme elől, miközben őket, mint politikai csoportot, legutoljára a frankfurti országgyűlésen jegyzik be 822-ben.⁸³ A friss hatalom így a „pusztító” avarellenes háborúk győzteseinek, a *duces Sclavorum*-nak a kezébe került, azokhoz hasonlóan, akik 811-ben Aachenben résztvettek a Pannónia méreteiről tartott tanácskozáson.⁸⁴ Az avar területek politikai térképe, amelyeket a frank vezetés az avar nemesség által uralt, ezeknek a háborúknak a során világosan megváltozott, és fokozatosan új szláv *gentes* sokasága töltötte be, akiket a frankok azelőtt nemcsak hogy nem különböztettek meg, hanem akikkel a hatalmi terveikben nem is számoltak.⁸⁵

A szláv *gentes* feltűnése a frank érdekek politikai térképén azonban nem vezetett el a monarchiába történő esetleges betagozásuk politikájának a megújításához. A 9. század folyamán a Karolingok velük kapcsolatban a diplomáciai befolyást részesítették előnyben, a támogatást és a védelmet, vagy az alkalmi intervenciót, amelynek része volt a kulturális és a vallási expanzió. A keresztény uralkodó küldetése mégiscsak a kereszténység szélesítése volt (amint azt *imperium Christianum* koncepciójában a Karoling teológus, Alkuin is hangsúlyozta), és a Karoling uralkodók felfogásában ez ugyanúgy biztosította az ural-

---

leteken. KOLLER, H.: Zur Salzburger Missionmethode der Karolingerzeit. In: Österreich in Geschichte und Literatur, 14, 1970, 6, s. 274–278, 281–283.

⁸¹ MARINI, G.: The Basilica of Aquileia. Monfalcone, 1994, s. 2.

⁸² Hiszen hogyan lehet másképp magyarázni a moráviai szakrális objektumok oly korai eredetét. Lásd a szöveget a 71. megj.-hez.

⁸³ „In quo conventu omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wilzorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedenecentorum, et in Pannonia residentium Abarum legationes cum muneribus ad se directas audivit.” Annales regni Francorum, a. 822, s. 50.

⁸⁴ A szláv képviselők a tanácskozáson a forrásokban egybehangzóan mint „*primores ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium*” vannak jelölve. Annales regni Francorum, a. 811, s. 44; „*priores ac duces Sclavorum circa Danubium habitantium*.” Annales Maximiniani, a. 811, s. 64.

⁸⁵ POLEK, K.: Wojna awarska ..., s. 138–140; TŘEŠTÍK, D.: Počátky Přemyslovců. Praha, 1997, s. 267–269; STEINHÜBEL, J.: Kaganát a tudunát, s. 26–30.

mukat, mint más eszközök alkalmazása. Az egyházi struktúrák, amelyeket a frankok még a 8. század végén létesítettek a keleti területeken, a régi-új körülmények között átvehették a felelősséget a krisztianizációért, és főleg az egyházi élet megszervezéséért az újonnan keletkező szláv állami alakzatokban. A vallási határok kiszélesítése és az új vallási diszciplinák kiterjesztették (ezúttal nem közvetlenül) a frank politikai befolyás határait.⁸⁶

A szlávok azonban nemcsak passzív átvevők voltak. Áttérésük szempontjából döntő jelentőséggel bírt a 8. század végén az avar kaganátus felbomlásával előidézett mélyebb társadalmi változás, és ezt követően a frank birodalom fejlettebb kultúrájával és hegemonisztikus politikájával való találkozás. Dušan Třeštík szavaival ezt a találkozást kulturális sokknak is minősíthetjük, amelyet a szláv elit átélt a frank világgal való kapcsolat során, amelynek mindennapos része volt a kereszténység is, amely áthatotta a frank társadalom életének összes szféráját. Az új vallás első központjaivá kizárólag az uralkodó elit központi hatalmi székhelyei váltak, amit külsőleg szimbolizáltak a keresztény templomok bennük elhelyezett épületei. A misszionáriusok szerepe tehát nem a krisztianizáció kezdeményezése volt, amelyről bennünket a hagiográfiai hagyomány gyakran igyekszik meggyőzni, hanem az egyházi élet alapítói és szervezői voltak a keresztény hitre térített területeken. Fordítva, úgy tűnik, hogy a kezdeményezést a hatalmi elit tartja a kezében, amely átveszi a keresztény ideológiát, mint az élet, a „világ” és a hatalom megszervezésének új módját. Ezért a kereszténység elfogadásával a szláv elit körében kéz a kézben halad a koraközépkori állam centralizált szervezésű modelljének a keletkezése is.⁸⁷

A frank birodalom keleti perifériáin így a 9. század folyamán szláv politikai alanyokból összeálló európai térség formálódik, akiknek az írott és az anyagi forrásokban legláthatóbb képviselői a szláv fejedelmek, és a hozzájuk lojális elit rétegek. A kereszténység ezekre a periférikus területekre főleg a frank kulturális befolyás helyi elite gyakorolt következményeként hatolt be, amely a frank környezetből átvette a Karoling elitrétegek életstílusát. A kereszténység felvétele számukra külsőleg társadalmi státuszuk elismerésének az eszközévé vált, határozottan nemesítő tényező, és egyúttal leegyszerűsíti integrációjukat a kulturálisan fejlettebb keresztény világba. Az elit érdeklődése az új vallás iránt a kereszténység univerzális jellegével is összefüggött, amennyiben ennek elfogadása felkínálta a lehetőségét a saját kultuszokkal összekapcsolt régi, lokális, törzsi struktúrák határai áthidalásának, és ezáltal segítette összefogásukat, és új, nagyobb ki-

⁸⁶ HEATHER, P.: Frankish imperialism and slavic society. In: *Origins of Central Europe*. Ed. P. Urbańczyk. Warszawa, 1997, s. 180–182; INNES, M.: Franks and Slavs c. 700–1000: the problem of European expansion before the millenium. In: *Early Medieval Europe*, 6, 1997, 2, s. 204–205, 210–212.

⁸⁷ TŘEŠTÍK, D.: Počátky Přemyslovců, s. 269–271; TŘEŠTÍK, D.: Místo Velké Moravy v dějinách. In: *Český časopis historický*, 97, 1999, 4, s. 703–705; TŘEŠTÍK, D.: Vznik Velké Moravy, s. 127–128.

terjedésű politikai alakulatok létrehozását. A kereszténység elfogadása a jelenlegi társadalomban azonban jogi aktust kívánt, az uralkodó elit közös döntését, esetleg a megmaradt tradicionális törzsi gyűlésekét, amelyeket korporatív értelemben az egész *gens*-re lehetett volna vonatkoztatni. A kereszténység így az ideológiai csavar szerepét játszotta a törzsi társadalom politikai és szociális struktúrájának állami közösséggé való átalakításánál.⁸⁸

Azt a kulturális folyamatot, amely a 8. és a 9. század fordulóján kezdődött el a közép-dunai régióban, a kortársak többsége talán nem is fordulatként érzékelt, ha nem vesszük figyelembe az egyidejű egyházi vagy világi eliteket. Ugyanakkor az alapok, amelyekre saját új jelenüket építették (centralizált állam és keresztény kultúra), perspektivikusan hosszú időre (ún. *longue durée*) valóban messzehatóan befolyásolni tudták a közép-európai régió fejlődését.

(Fordította: Kiss László)

---

⁸⁸ A kereszténység elfogadását a pogány, germán és szláv társadalmakban a korai középkorban a politikai, szociális és kulturális változások nézőpontjából részletesebben elemzik von PADBERG, L. E.: *Odin oder Christus? : Loyalitäts- und Orientierungskonflikte in der frühmittelalterlichen Christianisierungsepoche*. In: *Archiv für Kulturgeschichte*, 77, 1995, s. 249–278; ANGENENDT, A.: *Das Frühmittelalter : Die abendländische Christenheit von 400 bis 900*. Stuttgart; Berlin; Köln, 1995, s. 420–430; TŘEŠTÍK, D.: *Křest českých knížat roku 845 a christianizace Slovanů*. In: *Český časopis historický*, 92, 1994, 3, s. 443–452; BORON, P.: *Wiece słowiańskie a decyzja a decyzja o przyjęciu chrześcijaństwa – możliwości poznawcze*. In: *Pohanstvo a kresťanstvo*. Ed. R. Koziak, J. Nemeš. Bratislava, 2004, s. 95–102.